

CVITO FISKOVIC

JOŠ O NALAZIMA NA MAJSANU, O TROGIRSKIM
ZLATARIMA I GOTIČKIM PLADNJEVIMA

UDK 745(497.13-13)»04/14«
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr. Cvito Fisković
YU — 58000 Split
Aljinovićeva 26

Ispitujući i dalje pitanja arheologije i povijesti umjetnosti u Dalmaciji, autor proširuje nekoliko svojih prijašnjih izlaganja i iznosi nove arheološke nalaze i dosad neobjavljene umjetnine u crkvenim zbirka-ma, a i podatke o njima i o djelatnosti starih dalmatinskih zlatara otkrivene u arhivima.

Osim opisa pojedinog arheološkog predmeta, autor je uz opis umjet-nina objavio i arhivske podatke o srednjovjekovnim majstorima iz sta-rih dalmatinskih arhiva. To je, govoreći o stilu i vremenu postanka pojedinog predmeta umjetničkog obrta, učinio i ovdje u ovom članku, dok je arheološke nalaze usporedio sa sličnima već objavljenim.

Time je pokušao zaokružiti povijesni prikaz otočića Majsana, a ob-javljujući predmete umjetnički obrađene u Trogiru, u njegovoj oko-lici i u ostalim dalmatinskim mjestima donekle upotpuniti prikaz o razvitku umjetničkog obrta a i o nabavcima umjetnina u Dalmaciji u toku ranijih stoljeća.

Radi potpunijeg poznavanja pitanja o najstarijim, ranokršćanskim i ranosrednjovjekovnim nalazima na otočiću Majsanu, o gotičkim pladnje-vima u Hrvatskoj i trogirskim kovinskim umjetninama i zlatarima koje objavih uglavnom posljednjih godina u svescima ovog časopisa¹ doda-jem ovdje o njima nekoliko novih bilježaka i podataka.

Otočić Majsan, sred Pelješkog kanala, pokazao se kao važno arheološko nalazište i zbog svojega položaja sred dosad malo istraženog područja iz-među srednjeg i južnog dijela naše jadranske obale, te zbog svoje poseb-

¹ C. Fisković, Antička naseobina na Majsanu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 24, Split 1984, 5—27. I pored toga mojega rada N. Cambi pogrešno i ne-točno spominje moje mišljenje. Vidi o tome prilog I. Fiskovića u »Starohr-vatskoj prosvjeti, III. ser., sv. 15, Split 1986, bilj. 21; isti, Ranokršćanska memo-rija i groblje na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., sv. 13, Split 1983, 65—80; isti, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu, *ibid.* III. ser., sv. 11, Split 1981, 137—162; isti, Trogirski zlatari od 13. do 17. stoljeća, *ibid.*, III. ser., sv. 14, Split 1984, 185—200; isti, Mjedeni pladnjevi 15—17. stoljeća u Hrvatskoj, *ibid.*, III. ser., sv. 12, Split 1982.

nosti u nas rijetke ranokršćanske memorije. Očitovao je povezanost slijeda povijesnih razdoblja koja se odražavahu i nastavljahu na njegovom malom prostoru koji je imao posredničku ulogu u povezivanju prapovijesnih, poganskih, ranokršćanskih i ranosrednjovjekovnih spomenika između susjednog kopna i obližnjih otoka.

Upravo zbog toga donosim ovdje crtež i fotografiju kremenog i kame-nog oruđa i oružja nepravilno okresana, među kojima je najpouzdaniji uglačani ulomak sjekirice, vjerojatno zavjetne od zelenog kamena i tri slabo obrađena neodređena kremenata ulomka, o kojima je već bilo pisano, ali ne bijahu objavljeni.² Oni svjedoče o postojanju života u prapovijesti na Majsanu kao i dugi i široki zid od nabačenog neobrađenog kamena koji se proteže preko širine otočića i ograđuje mu obrađenu plodnu dolinu. Iz antičkog rimskog vremena osim već opisane ruševine vile rustike, koja očituje nastavak toga života, nadodajem ovdje još nekoliko zapažanja.

Uz Majsan su se primijetile u morskoj dubini od 35 metara sa zapadne strane otočića tri olovne prečke rimskih sidra.³ Jedna je od njih izvađena i prenesena nedavno u priobalno dvorište gostionice zvane upravo po njoj »Sidro« u pelješkom selu Vignju, poznatom po antičkim nalazima u tom kraju,⁴ a i rimskog broda potopljenog s obilatom teretom keramičkih proizvoda uz obalu toga sidrišta.⁵

Olovne prečke sidra, nađene uz jugozapadnu obalu Majsana koje se upotrebljavahu i u prvim stoljećima nove ere, svjedoče da brodovi često pristajahu uz taj otočić ne samo dok je na njemu postojala poganska rimska vila rustika već i onda kad je ta poprimila kršćanstvo i preobrazila se vjerojatno u ranokršćanski samostan s memorijom sv. Maksima i grobljem.

Uz ruševine i građevinske ulomke iz poganskog i ranokršćanskog vremena već objavim i četiri zemljane svjetiljke iz tih razdoblja. Budući da su te, uz one dvije otkrivene prije u Sreseru i Vignju, jedine koje su do sad nađene i poznate u pelješko-korčulanskom kraju,⁶ dodajem im sada ovdje još jednu, to više što se razlikuje od njih. Ulomak je njezina gornjeg dijela od tamnosive zemljane smjese. Plitki reljefni ukras udubljen

² Pri objavljivanju je greškom izostavljena slika koju ovdje donosim, C. Fisković, o. c. (I, Antička naseobina ...)

³ J. Gjiivoje, Podmorski nalazi u Pelješkom kanalu, *Zbornik otoka Korčule*, 2, Zagreb 1972, 151.

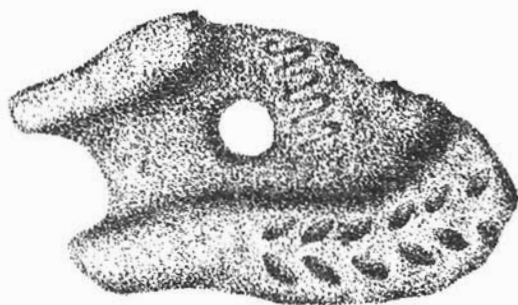
⁴ C. Fisković, Arheološke bilješke s Pelješca, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LV, Split 1956, 214—240.

⁵ Z. Rapanić, Viganj na Pelješcu, Ostaci antičkog broda, *Arheološki pregled*, 14, Beograd 1972; isti, *Zbornik otoka Korčule*, 2, Zagreb 1972.

⁶ I. Fisković, Pelješac u protopovijesti i antici, *Pelješki zbornik*, I, Zagreb 1976, sl. na str. 61; C. Fisković, Tri ranokršćanske lucerne s Majsana, *Adriatica praeistorica et antiqua, Miscellanea Gregorio Novak dicata*, Zagreb 1970, 689; C. Fisković, o. c. (I, Antička ...), 16. Pri tom objavljivanju antičke svjetiljke nađene na Majsanu tiskan je pogrešni natpis koji ne odgovara slici protumačenoj na str. 18.

O Majsanu vidi i I. Mirnik, Ostava bizantskog novca s Majsana, *Numizmatičar*, 5, Zagreb 1983, 141—144; isti, Nalazi novca s Majsana, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, sv. XVIII, 87—96.

sredine uz otvor za ulijevanje ulja ne može se jasno sagledati niti mu prepoznati sadržaj, ali se čini da mu je u udubljenoj sredini krug okružen trokračnim ukrasima. Njezino dno i sav donji razbijeni dio nedostaje pa time i žig tvornice u kojoj je izrađena. Ipak po njezinu kasnoantičkom obliku ispruženog prednjeg dijela u kojemu je bio otvor za fitilj, a osobito po uz rub savinutoj grančici s nizom pravilno poredanih i udubelih listića sred kojih je reljefna točkica, može se pretpostaviti da potječe iz 5—6. stoljeća, kada na Majsanu kako i ostali nalazi potvrdiše postojanje ranokršćanska zajednica uz čije je groblje ova svjetiljka nađena.

Sl. 2. Ranokršćanska svjetiljka s Majsana. — *Lampe paléo-chrétienne provenant de Majsan*

Život na već obrađenom otočiću prosljediše stanovnici koji sagradiše uz groblje, a u uobičajenom pravcu s istoka k zapadu, predromaničku crkvicu. Ulomci kamenog namještaja te ruševine jedva se sačuvaše. To su već objavljeni ulomci reljefnih kuka koje obično rube pleterne vrpce grede oltarnih predromaničkih ograda i ulomak pleternog ukrasa po kojima bi se moglo pretpostaviti da je crkvica sagrađena u 9—11. stoljeću.⁷ Sada je u plicaku pred obalom lučice, u kojoj su ruševine te ranosrednjovjekovne crkvice, nađen i ulomak tropleterne reljefne pletenice prekríženo savinute poput onih bezbroj puta ponavljanih u mnogim, pa i ovakovoj inačici, spomenutim svetištima. Ulomak je, čini se, završni dio grede jer njegov početni, ili završni rub, svršava uspravnom, okomitom vrpcom. Širina ulomka između prednje reljefne i stražnje ravno klesane strane je 11 cm, a ta debljina dovoljna je oltarnoj gredi.

Ovaj ulomak je po svom trokutastom pleteru vrlo izrazit, iako je djelovanje mora ublažilo oštrinu njegova klesanja. Na otočiću sličan ulomak bar dosada nije nađen, pa smatram da ga je potrebno objaviti. To više

⁷ Usporedi M. Jurković, Prilog proučavanju pleterne skulpture na području poluotoka Pelješca, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., sv. 13, Split 1983, sl. 26, a—d. Jedan pleterni ulomak je uzidan uz ulaz ogradnog zida župske crkve u Popovoj Luci.

što se razlikuje od onoga koji je nađen slučajno u gradu Korčuli i kojemu troprutna pleterna vrpca obavija kuglicu tzv. oko sred svojih krugova koji nedostaje ovom majsanskom.

Prema tome se barem zasada može utvrditi da se na otoku Korčuli i njezinu najbližem sastavnom području našlo tri inačice pleternog kamenog ukrasa; dva ovdje spomenuta ulomka i treći kasniji već poznati uzidan naknadno u mrtvačnicu groblja uz crkvicu sv. Vida sela Žrnova. Na njemu je reljefna vijugava troprutna vitica obrubljena nizom listića koja završava cvijetom. M. Gjivoje taj ulomak datira preširoko od 9. do 11. stoljeća,⁸ a I. Fisković smatra ga radom zrele predromanike.⁹ Vjerojatno potječe iz 11—12. stoljeća, i to s pregrađivane crkvice sv. Vida spomenute 1220. godine u darovnici srpskog kralja Stjepana Prvovjenčanog benediktincima mljetskoga samostana.¹⁰

Njene bi temelje i okolni pločnik groblja trebalo istražiti da se, možda, nađu i ostali ulomci srednjovjekovne crkvice koja je, okrenuta zapadu na uzdignutom položaju, mogla zadržati i nakon pregradnje to svoje istaknuto prvotno mjesto.

U svom spomenutom prikazu kovinskih obrednih predmeta, ponajviše radova trogirskih zlatara kasnogotičkog sloga, spomenuh osim dva objavljena srebrna kaleža u dominikanskoj i stolnoj crkvi u Trogiru¹¹ i treći kalež čiju fotografiju nije bilo moguće objaviti onda 1985. godine. Činim to stoga ovdje da upotpunim raznolikost umjetničke obrade crkvenih kaleža iz 15. stoljeća. U Trogiru je u tom vremenu djelovalo nekoliko zlatara,¹² pa je vjerojatno i ovaj kalež njihovo djelo. Postolje mu je zvjezdasto, osmerostrano i obrubljeno sitnim reljefnim točkicama nalik nizu bisernih zrnaca koji uokviruje pojas ispunjen koso položenim reljefnim križićima. Gornji, savinuti dio postolja prekriven je reljefnim prolistalim grančicama razigranim u svom sagibanju i prepletanju. One okružuju reljefne cvjetove izduženog tučka, koji se javlja u reljefnim ukrasima kamenih spomenika i kovinskih umjetnina pa i kaleža u Dalmaciji¹³, u Istri, a i u Padovi¹⁴ u 15. stoljeću.

Grančice okružuju tri uobičajena okrugla medaljona s pojedinim gotičkim slovom Kristova monograma y h s. Sred drška je uobičajena malo spljoštena kugla, prekrivena reljefnom lisnatom grančicom. Njezinih šest je na gotičkim kaležima uobičajenih ispupčenja jednostavna okrugla okvira s cvijetom ispunjenim emajlom koji ima sred drška i piksida, koju objavih već među ostalim trogirskim obrednim kovinskim predmetima

⁸ M. Gjivoje, *Otok Korčula*, Zagreb 1969, 323, 339.

⁹ I. Fisković, *Kasnosrednjovjekovne crkvice otoka Korčule*, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., sv. 14, 238; isti, *Kulturno umjetnička prošlost Pelješkog kanala*, Split 1972, 23.

¹⁰ V. Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*, Zagreb 1940, 356.

¹¹ C. Fisković, *o. c.* (I. Trogirski zlatari...), sl. 10, 13.

¹² *Ibid.*, 183—193.

¹³ D. Diana, N. Gogala, S. Matijević, *Riznica splitske katedrale*, Split 1972, sl. 4, 5. Na kaležima u Katunima, u Docu Donjem itd. (vidi bilj. 19).

¹⁴ *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, V, Provincia di Pola, Rim 1935, 120, 142, 181; *ibid.*, VII, Provincia di Padova, Comune di Padova, Rim 1936, kalež u crkvi S. Croce, str. 80.

u ovom časopisu. U Trogiru se, dakle, iako rijetko emajl umetao u pozlačeno srebro kao i na kaležima u Splitu,¹⁵ na različitim umjetninama bizantskih i dubrovačkih zlatara počevši od 12.¹⁶ pa do 17. stoljeća.¹⁷ Ta se skupocjena smjesa dakle po bizantskom uzoru upotrebljavala iako u manjoj mjeri i u Dalmaciji.

Vrh drška okruženog dvama prstenima ukrašenim svinutim probušnim grančicama kovrčasta lista plitka je reljefna košarica koja obuhvata dno čaše. Sama čaša je kasnije zbog trošnosti izmijenjena te nema stožasti oblik kao gotički kaleži, već joj je dno šire a sredina ugnuta kao onima renesansnog i baroknog sloga 16—18. stoljeća. Po usporedbi izradbe i sloga s mnogim gotičkim kaležima u Dalmaciji može se i ovaj koji nekoć pripadaše crkvi sv. Petra, a sada je u stolnoj crkvi trogirskoj, smatrati vjerojatnim djelom domaćih zlatara. Njihove kaleže se sreće gotovo u svim dalmatinskim gradovima, nekim manjim mjestima, primorskim i zagorskim selima.

Osim već poznatih u našoj povijesti umjetničkog obrta spomenut ću onaj franjevačkog muzeja u Sinju, u crkvama peljeških sela Grude kraj Potomja, Trstenika i Osobjave,¹⁸ u župskoj crkvi u Blatu na Cetini, u Katunima i Docu Donjem,¹⁹ na Mljetu,²⁰ Lastovu,²¹ Lopudu²², na Visu,²³ u Makarskoj,²⁴ u pravoslavnom manastiru na Krki i drugdje.

¹⁵ D. Diana... o. c. (13), 47, 48.

¹⁶ I. Mirković, Relikviari moštiju sv. Vlaha, Spomenik Srpske akademije nauka LXXXI, Beograd 1935, Emajli oltarića u Rabu rad su rajnsko-mozanskih emaljara. Vidi članke I. Bacha i A. Badurine, *Peristil*, 14—15, Zagreb 1972, 55—64.

¹⁷ C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., sv. 1, Zagreb 1949, 189, 205, 206, 210, 212, 222, 227; I. Lentić, Prilog istraživanju dubrovačkog zlatarstva 15. stoljeća, *Buletin JAZU, Razred za likovne umjetnosti*, 2 (50), Zagreb 1980, 39, 49, 50.

¹⁸ U crkvi sv. Antuna u Trsteniku kalež ima podnožje iskićeno lozicom i kaštelic, a pri dnu slova P. S. Fotografija kaleža u crkvi sv. Josipa u Grudi kraj Potomja u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Oštećeni kalež župne crkve u Osobjavi našao sam godine 1944. dok sam kao partizan obilazio taj kraj i skrio ga, prije dolaska njemačke vojske, u kamenu među uz crkvu. Tu je nakon rata nađen i prenesen u zbirku franjevačke crkve u Kuni na Pelješcu.

¹⁹ Prema priopćenju D. Domančića. Fotografije u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Podnožje drugog kaleža čuva se u župnom uredu u susjednom selu Katunima, a jedan čitavi u Docu Donjem u Poljicima.

²⁰ C. Fisković, Spomenici otoka Mljeta u knjizi B. Gušić i C. Fisković, Otok Mljet, naš novi nacionalni park, prvo ponovljeno izdanje, Govedari 1980, sl. 40. To je izdanje objavljeno bez dozvole pisca, pa je izostavljena stručna literatura novijeg vremena o palači na otoku, npr. M. Cagiano de Avezedo, *Il Palatium di Porto Palazzo a Meleda*, Accademia dei Lincei, CCCLXV, Rim 1969, *Atti del Convegno internazionale sul tema, Tardo antico e alto Medio Evo*, 273; isti, *Ville rustiche tardo antiche e installazioni agricole altomedioevali*, XIII Settimana di studi del Centro di studi sull'alto Medio Evo, Spoleto 1966, 663; A. Mohorović, Prilog poznavanju razvoja arhitekture na otoku Mljetu, Beritićev zbornik, Dubrovnik 1960, 25; I. Fisković, O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja, Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 4, Split 1980, 213; N. Cambi, *Architettura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24, Zadar 1985, 33; I. Fisković, Prilog proučavanju predromaničkog graditeljstva na južnom Jadranu, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., sv. 15, Split 1986; B. Gabričević, Otkriće antičke građevine u Polačama na Mljetu, *Slobodna Dalmacija*, Split 17. V. 1969; I. Dabelić, Mljet, Dubrovnik 1986.

Većina njih, osim onih s mletačkim pečatom, potvrđuje rasprostranjenost djelatnosti naših zlatara o kojima sam pred četiri desetljeća opširnije pisao u ovom časopisu.²⁵ Njima će se moći, nakon već iznesenih podataka a i daljeg istraživanja, pribrojiti mnoga djela. Kad im se pak podrobnije uoče i usporede zajedničke i slične oznake pa i srodnost s kovinskim umjetninama okolnih zemalja, moći će se pristupiti sveukupnom pregledu i konačnoj ocjeni našega starog zlatarstva. Pritom je potrebno, koliko god je to zamorno, a mnogima se čini suvišnim, izvršiti detaljni pregled svih pojedinosti, utisnutih zlatarskih pečata, načina izradbe, ponavljanja ukrasnih motiva i rasporeda kompozicije te pojedinačnih likovnih vrednota. Tek nakon toga moći će se izreći mišljenje o našim zlatarima, o njihovoj izvornosti, vrsnoći i stranim uplivima na razvijenu im djelatnost, a ujedno i o nabavkama zlatarskih djela iz tuđine. U tom smislu bez većih iziskivanja kao i kod mnogih svojih pokušaja, prilažem ovdje i opis kasnogotičkog kaleža iz župne crkve Kaštel-Novoga kraj Trogira. Taj srebrni pozlaćeni kalež pripada skupini trogirskih obrednih umjetnina jer ga je vjerojatno toj crkvi poklonila poznata trogirski obitelj Cipiko, koja je osnovala to selo i provodila dio godišnjeg doba na tom svojem imanju. Zna se da je Pavao Cipiko gradnjom svog kaštela početkom 16. stoljeća osnovao to naselje,²⁶ pa je vjerojatno on bio i darovatelj te crkve, koja se u 19. stoljeću preoblikovala u neogotičkom slogu. Ugledao se u tome u svog čuvenog strica Korijolana Cipika, poznatog pokrovitelja likovne umjetnosti, koji je naručivao djela od Nikole Firentinca, od Ivana Duknovića te ostalih umjetnika, a bio i njihov pokrovitelj te pridonio širenju renesanse u svom zavičaju Trogiru i u okolici, gdje je sagradio i svoj renesansni kaštel u kojemu je okupljao učenu družinu humanista. Umjetnička djela za Kaštel-Stari naručivao je i Alviz Jerolimov Cipiko.²⁷

Pavlova se obitelj odlikovala, dakle, prije i u ono vrijeme gradnjom spomeničkih zgrada, izradbom i okupljanjem umjetnina, pa je vjerojatno nabavila i taj kalež koji se po svom obliku može smatrati radom iz

²¹ C. Fisković, Lastovski spomenici, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 16, Split 1966, sl. 27.

²² I. Lentić, o. c. (17).

²³ C. Fisković, Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 17, Split 1968, sl. 23.

²⁴ C. Fisković, Spomenici grada Makarske, Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju, Makarska 1970, 252.

²⁵ C. Fisković, o. c. (17).

²⁶ D. Pavlov — I. Vuletin, Iz povijesti Kaštela, Šibenik 1916, 63; M. Perojević, Postanak Kaštela, Sarajevo 1934, 32; C. Fisković, Zaštita kulturnih spomenika u trogirsko-splitskim Kaštelima, *Mogućnosti*, XIX, 10, Split 1972, 1153.

²⁷ K. Cipiko, O azijskom ratu, Uvod V. *Gligo*, Split 1977, 24; C. Fisković, Ivan Duknović Dalmata, *Acta historiae artium*, XIII, 1—3, Budapešt 1967, 265—270; C. Fisković, La scoperta del portale e del putto di Ivan Duknović a Trogir, *Actes de XX Congrès international d'histoire de l'art*, Budapešt 1972, 854—856; C. Fisković, O starim dalmatinskim kaminima, *Buletin Razreda za likovne umjetnosti*, 1 (51), Zagreb 1981, 68; K. Prijatelj, Kip sv. Jerolima iz Kaštel Staroga, Novi prilozi o umjetninama Galerije umjetnina u Splitu, Split 1955, 15—21.

kraja 15. ili početka 16. stoljeća, u kojem se još kovalo umjetnine u kasnogotičkom slogu.²⁸

Kalež, visok 23 a širok 12 cm, po pojedinostima se razlikuje od većine onih istog sloga sačuvanih u dalmatinskim crkvama, i to po malom poliptihu i dječaćkim glavicama u visokom reljefu na njemu. Osmerostrano zvjezdasto podnožje obrubljeno mu je nizom prozračnih četverolista i poredanih točkica poput nanizanih bisera. Na ukošenom dijelu podnožja savijaju se lisnate grančice s četiri reljefna rascvjetala cvijeta produljenog tučka sličnog onome na opisanom kaležu, a vitice okružuju četiri dječje glavice zaobljene u punom visokom reljefu i posebno pričvršćene uz podnožje.

Držak se produljuje lisnatom kuglicom i profiliranim prstenom koji drži šest povezanih šiljastih ploha okruženih savinutim užetom i natkritih ostrim lukovima okićenim kovrčastim listićima i lisnatim akrotelijima, te sliče malom šesterostranom poliptihu. Na svakoj od šest ploha urezan je tančinom sitnoslikara po jedan mali lik svečev, ali se njih zbog trošnosti više ne raspoznaje. Čaša ima duguljasti stožasti oblik usklađen s drškom.

Bitna je razlika toga kaleža od mnogih drugih što oni imaju sred drška loptu ili tzv. kaštelet sastavljen od trifora, bifora pa i monofora u kojima su kipići svetaca, a na podnožju nemaju dječje glavice u visokom reljefu. Ipak dvije srebrne i pozlaćene pokaznice gotičko renesansnog sloga 15—16. stoljeća, u riznici šibenske stolne crkve, imaju sred drška slični mali poliptih obrubljen stupićima. Vjerojatno će se taj motiv još negdje naći i na drugim likovno oblikovanim obrednim predmetima gotičkog stila.

Po načinu i vrsnoći kovanja, pa i po produljenom tučku cvijeta na podnožju, moglo bi se pretpostaviti da je i taj kalež u Kaštel-Novom rad domaćeg zlatara iako se edikole vezane kao poliptih sred drška vide i na talijanskim sličnim djelima 15—16. stoljeća²⁹.

Među kovinskim umjetninama unesenim na naše primorje u prošlim stoljećima mjedeni su pladnjevi gotičkog oblika iz 15—17. stoljeća, koji se nalaze u različitim mjestima Jugoslavije, ali ih, čini se, ima najviše, barem koliko se dosada zna, u Dalmaciji.

U »Starohrvatskoj prosvjeti« sam 1982. godine objavio skupinu tih pladnjeva iz Hrvatske. Oni građom, oblikom, veličinom, slogom ukrasa i likovnih prikaza sliče onima za koje je utvrđeno u povijesti umjetnič-

²⁸ C. Fisković, Zadarski zlatar Mate Dragonjić, Kulturna baština sv. Marije u Zadru, Zadar 1968, 101, 111.

²⁹ Usp.: Pokaznica iz stolne crkve u Trevisu iz 15. stoljeća: *Inventario delle cose d'arte e di antichità d'Italia*, Treviso. Rim 1935, 209. Križ u crkvi sv. Fedele i Jerolima zlatara P. Lierni iz početka 16. st., križ u Castione Andevenno iz 15. st., pokaznicu iz mjesta Chiesa iz 15. st., djelo lombardskog zlatarstva, kalež u crkvi sv. Grgura u Grosio di Raveledo iz 15. st., križ iz 1541. g. u crkvi sv. Katarine u Boffetto di Piateda, *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, IX, Provincia di Sondrio, Rim 1938, 43, 57, 81, 141, 204. Križ u Monticchio i u Capitegnano iz 15. st., piksida u Scarno iz 15. st. *Inventario delle cose d'arte e di antichità d'Italia*, Provincia di Aquila. Rim 1934, 80—81, 112, 197. Moćnik sv. Andrije iz 15. st. u stolnoj crkvi Padove. *Inventario degli oggetti d'arte e di antichità d'Italia*, VII, Comune di Padova, Rim 1936, 80.

kog obrta da su proizvodi kovinskih radionica ponajviše južne i sjeverne Njemačke, odakle se rasprostraniše po Evropi, pa dospješe i u Italiju i u naše krajeve. Skupini već objavljenih dodajem još dva, jer oba predstavljaju pored mnogih inačica svojih ukrasa motive, po kojima se razlikuju od onih već poznatih u Sloveniji koje je objavila Marjetka Šetinc 1969.³⁰, a i onih nađenih u sjevernoj Dalmaciji, o kojima je nešto kasnije, nakon mojih upozorenja, pisala Ksenija Radulić³¹. One im pokušaje označiti vrijeme izradbe, ograničavajući ga između 15. do 17. stoljeća, iako je to teško točnije odrediti. O onim pladnjevima koji dospješe u Srbiju i Makedoniju kraće pisahu Bojana Radojković³² i M. A. Karamehmedović.³³

Svi se ti pladnjevi nađeni do sada na tlu Jugoslavije razlikuju od ova dva koja sada ovdje objavljujem.

Onaj koji se nalazi u obitelji Stjepana Vekarića, povijesnika našeg pomorstva, na Orebićima ima uobičajen oblik. Sred dna mu šest reljefnih poluloptica okružuje veću središnju. Između njih su stilizirane tročlane grančice. Ta cjelina omeđena krugom i nizom koso poredanih udubljenih listića, podsjeća na krupni cvijet i sliči donekle onom cjelovitijem cvijetu sred pladnja u splitskoj zbirci M. Omana, a donekle i onom u Sulmoni za kojeg se smatra da je u 17—18. stoljeću izrađen u Abruzzima po njemačkom uzoru³⁴. Uz rub mu se nižu urezani sitni polumjeseci, zvjezdice i točkice.

Raskošniji je svojim ukrasom pladanj u Dubrovačkom muzeju a i zanimljiviji zbog reljefnog središnjeg prizora u kojemu se snažni mladi čovjek hrabrošću i snagom opire lavovima. Oni nasrću na nj, propinjući se i grizući ga, ali im on ne podliježe. Oko ramena mu visi prekrivajući mu sredinu tijela rasturta pregača na kojoj je istaknut natpis kapitalnim naknadno urezanim slovima:

UCCISOR
DI
COMODO

U pozadini tog živahnog i uravnoteženog prizora je niski ogradni zid obrubljen čvrstim vijencima i sastavljen velikim kamenom u načinu bunjata, uzdignut na zemlji iz koje niče čuperak trave. Sva ta dosljedno i suzdržljivom živošću prikazana cjelina je usklađena u svom asimetrič-

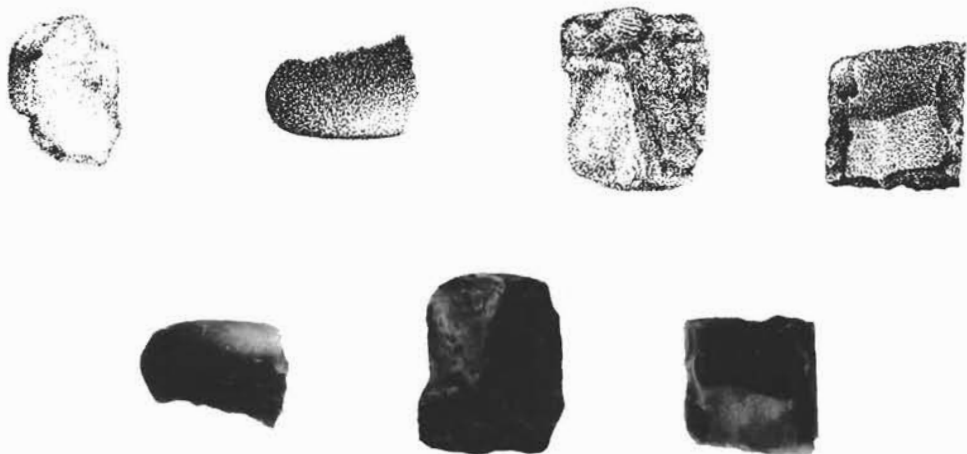
³⁰ M. Šetinc, Medeninaste sklede, *Kronika*, XVII, 3, Ljubljana 1969, 148—156.

³¹ K. Radulić, Nekoliko mjedenih pladnjeva XV — XVI st. iz sjeverne Dalmacije, *Radovi Razdjela historije, arheologije i historije umjetnosti* (3) Sveučilišta u Zadru 6/6, Zadar 1969, 101.

³² B. Radojković, Uvoz srednjovjekovnih bakarnih i bronzanih predmeta iz Evrope na teritoriju Beograda i Srbije, *Godišnjak grada Beograda*, XXV, Beograd 1978, 182.

³³ M. A. Karamehmedović, *Umjetnička obrada metala*, Sarajevo 1980, 430.

³⁴ C. Fisković, o. c. (1, Mjedeni pladnjevi ...) sl. 19); *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia, Provincia d'Aquila*, Rim 1934, 214. Za pladnjeve u Dalmaciji bilo bi posebno važno utvrditi da se izrađivahu u Abruzzima, odakle mogahu prispijevati k nama.

Sl. 1. Ulomci kremenog oruđa i oružja i komad sjekirice iz prapovijesnog vremena s Majsana. — *Fragments d'armes et d'outils en silex et morceau d'une petite hache des temps préhistoriques, provenant de Majsan*

Sl. 3. Pleterni ulomak s Majsana. — *Fragment de sculpture à entrelacs, Majsan*

Sl. 4. Kalež iz riznice stolne crkve u Trogiru. — *Calice du trésor de la cathédrale de Trogir*

Sl. 5. Kalež u župnoj crkvi u Kaštel-Novom. — *Calice de l'église paroissiale de Kaštel Novi*

C. Fisković, Još o nalazima na Majsanu. O trogirskim zlatarima i gotičkim pladnjevima

Sl. 6. Pladanj iz Orebića. — *Plat d'Orebić*

Sl. 7. Pladanj u Gradskom muzeju u Dubrovniku (središnji dio). — *Plat du Musée de la ville de Dubrovnik (partie centrale)*

nom trokutu. Okružuju je tanki reljefni krugovi; u prvom, unutrašnjem, teče natpis gotičkih slova plitkog reljefa ponavljajući odijeljenu posebnim znakom nejasnu riječ *CRONVRVM* (?). U drugom krugu nareckanih rubova su nanizane savinute urezane grančice. Treći udubeni krug ima utisnuti niz koso poredanih listova. Na uzdignutom rubnom dijelu su redovi urezanih sunašaca ili zrakastog cvijeća te niz grančica i lukova.

Po tome rasporedu ukrasa i po veličini ovaj pladanj naliči na one već objavljene, ali se razlikuje od njih središnjim prizorom.

Iako njegov glavni lik prikazuje, prema natpisu, antičkog atletu Narcisa, koji je potaknut ojađenim rimskim narodom ubio okrutnog cara Komoda Lucija Elija Aurelija, sina Maksimilijana Marka Aurelija i žene mu Faustine, udavivši ga u kadi 192. godine naše ere,³⁵ ipak se može smatrati da je to jedan od istaknutih starozavjetnih proroka Danijel. Naime, prema proročkim knjigama Babilonci ozlojeđeni Danijelovom borbom protiv njegovih idola baciše ga u jamu među sedam izglednijih lavova³⁶. Stoga je Danijel često prikazan kao polugoli snažni mladić okružen lavovima. Sreće ga se i na našim spomenicima npr. na rano-kršćanskom moćniku u Novalji³⁷ i na podnožju trogirskog moćnika objavljenog u »Starohrvatskoj prosvjeti« 1984. godine³⁸.

Pladanj, dakle, spada među one na kojima su prikazani prizori iz Starog zavjeta: kanaanski izviđači, Adam i Eva u zemaljskom raju i Abrahamova žrtva. Te pladnjeve objavio sam već u ovom časopisu 1982. g.³⁹ Neki se od tih prizora na njima ponavljaju, pa bi se moglo reći da upravo ti starozavjetni sadržaji bijahu u našim krajevima omiljeni.⁴⁰

Po jakim tjelesima Danijela i lavova, po građi zida a i povezanosti otvorene kompozicije, pladanj iz Dubrovačkog muzeja mogao bi se smatrati djelom renesansnog majstora iz 16. stoljeća, kao i onaj s Ciceronom glavom u crkvi sv. Marije Milosnice u Bujama⁴¹ i onaj s krilatim sirenama u Podićevoj zbirci u Dubrovniku⁴² te njemu slični koji se neko nalazeše u zbirci Weiss u Zagrebu⁴³.

Neobičnu pojavu pokušaja promjene sadržaja na pladnju iz Dubrovačkog muzeja, i to urezivanjem natpisa kojima se starozavjetnog proroka Danijela htjelo prikazati kao Narcisa, ubojicu rimskog cara Komoda, može se protumačiti kao volju i čin nekog obožavatelja i prija-

³⁵ H. C. L. Hammond — H. H. Scullard, *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford 1970, 276; F. Palazzi, *Piccolo dizionario di mitologia e antichità classiche*, Verona 1931, 85; *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschafts*, XVI, Stuttgart 1939, 1705.

³⁶ Stari zavjet, II, preveo E. Šarić, Sarajevo 1942, 639.

³⁷ A. Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1979, 195.

³⁸ C. Fisković, *o. c.* (1, Trogirski zlatari ...), sl. 3.

³⁹ C. Fisković, *o. c.* (1, Mjedeni pladnjevi ...), sl. 5, 6, 7, 29, 33; K. Radulić, *o. c.* (31), tab. XXII, XXIII. Vidi i Berlin im Mittelalter, Berlin 1987, sl. 137.

⁴⁰ Vidi pladanj različitog tipa od ovih. Katalog Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, Zagreb 1970, sl. 49.

⁴¹ C. Fisković, *o. c.* (1, Mjedeni pladnjevi ...), sl. 24.

⁴² *Ibid.*, sl. 9.

⁴³ *Ibid.*, sl. 28.

telja klasične starine kojih u Dubrovniku u 17—19. stoljeću bijaše mnogo. Njihove kuće i ljetnikovci pa i namještaj (nosiljke) 16. i idućih stoljeća bijahu ukrašeni slikama, zidnim slikarijama i bakrorezima iz rimske mitologije i povijesti⁴⁴. Nije isključeno da među njima bijaše i vlasnik pladnjeva, koji se do danas u Dubrovniku i njegovoj okolici vješahu na zidove dvorana i gostinskih soba, pa je on kao poznavalac rimske povijesti u doba neoklasicizma početkom 19. stoljeća ili prije dao izazvati spomen na ubojstvo okrutnog rimskog cara u maloj Dubrovačkoj Republici, koja je podređivala svojoj državničkoj politici često i sadržaje likovne umjetnosti.⁴⁵ Stoga je taj pladanj, vjerojatno nekoć vlasnost dubrovačke vlastele, bio izložen kao dozivanje u sjećanje i opomenu na zao udes nasilnih vladara, od čije samovolje i nasilja oni čuvahu samostalnost svoje Republike.

Inače, pladnjevi te vrste izlažahu postupno iz svakodnevne upotrebe pri čašćenju jelom u plemićkim i građanskim kućama zbog nepodesnosti svojega oblika. Zamjenjivahu ih sve češće porcelanskim, terakotnim, ponekad srebrnim, kositrenim i staklenim poslužavnicima i tanjurima jednostavnijim i manjim, u doba renesansnog i baroknog sloga, u bogatijim domovima, a zdjelama i pliticama tvorničkih i pučkih izradba u siromašnijim gradskim i seoskim kućama.

Gotički mjedeni pladnjevi, međutim, zadržavahu se sve do naših dana u crkvama. Često ih se nalazi u pravoslavnima u kojima su služili za skupljanje milostinje u bakrenim novčićima jer odolijevahu njihovoj čvrstoći. Međutim, sabirači umjetnina ponekad su ih u 19. stoljeću sabirali i krali.

Okružno poglavarstvo u Zadru izdalo je čak u veljači 1840. okružnicu dalmatinskim općinama tragajući za takvim pladnjem ukradenim skupa s jednim kositrenim i milostinjom iz pravoslavne crkve sela Biončića za vrijeme božićnih blagdana⁴⁶. Iz opisa označenog u toj okružnici doz-

⁴⁴ C. Fisković, Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu, *Rad Razreda za likovne umjetnosti*, knj. IX, Zagreb 1982, 28—31, sl. na str. 40, 41, 45, 74, sl. na str. 76, 77 (nosiljke).

⁴⁵ I. Fisković, Dubrovačko kiparstvo 15. stoljeća. Zlatno doba Dubrovnika XV—XVI. st., Zagreb 1987, 125.

⁴⁶ N° 2049

369

Alla Cesarea Reggia Pretura di Sabioncello

Rilevasi dalla Nota 8 Febrajo prosimo passato N° 784. dall Imperiale Reggio Capitanato Circolare di Zara, che nella ricorrenza delle prossime decorse feste natalizie Greche, per opera di autori ignoti, furono aportati dalla Chiesa Greca, non unita di S. Pietro sita nel tener di Bioncich li denari, ed effetti indicati nell'inserta specifica. Del che si previene l'Imperiale Reggia Pretura con incarico di procurare il rinvenimento degli oggetti rubati, e lo scuoprimento, degli autori facendone inteso lo scrivente in caso di riuscita

Ragusa 2 aprile 1840

In mancanza di Capitano Circolare

L' I. R. Amministratore

(potpis nečitljiv)

(potpis nečitljiv)

Specifica degli effetti e denari,

In varie monete non precisate la maggior parte in carantani ... fiorini — 1.

naje se da je to bio mjedeni pladanj koji je imao izgled ovih o kojima je ovdje pisano. Iz tog službenog dopisa, koji je kao istražna naredba vjerojatno obišao sve dalmatinske općine, pa i one dubrovačkog okružja, vidi se točnost ondašnje austrijske uprave u upornom traganju za kradljivcima starina i umjetnina koji napraviše i svetogrđe. Takvi upravni dopisi jedva su nam poznati, pa stoga i objavljujem ovaj da se vidi i ova vrst oštećivanja naše likovne baštine kojoj smo sve dosad izloženi.

Međutim, naša povijest umjetnosti još je uvijek daleko od topografskih prikaza naših umjetnina, pa ni pladnjevi o kojima ovdje pišem još nisu svi objavljeni ni spominjani. Među njima je i onaj još nepoznati koji se nalazi u pravoslavnoj župnoj crkvi u Skradinu, sagrađenoj u drugoj polovici 19. stoljeća u neoromaničko-gotičkom slogu i urbanistički vješto uklopljenoj, zapravo sljubljenoj, s nizom kuća u glavnoj ulici toga slikovitog gradića. Na njenoj čvrstoj gradnji sudjelovao je jedan od naših slabo poznatih graditelja, Trogiranin Josip Slade, u čijem je arhivu sačuvan iscrpan proračun svih kamenih dijelova, koji se podudaraju s onim dovršenim i uzidanim na njoj. (C. Fisković, Arhitekt Josip Slade, Trogir 1987, 33.) Ovdje tek spominjem da se u toj crkvi čuva i sada spomenuti mjedeni pladanj koji po svom obliku, slovima natpisa, »ribljim mjehurima« i sitnim nizom lukova s cvijetom na vrhu spada u niz onih jednostavnijih pladnjeva koje objavih u »Starohrvatskoj prosvjeti« (serija III, svezak 12, Split 1982). Još uvijek je u uobičajenoj uporabi, služi naime za skupljanje novčanih prinosa za vrijeme svečanosti u crkvi.

Rad prihvaćen za tisak 18. studenoga 1986.

un piatto di ottone, della circonferenza di circa un braccio, lavorato, ed avente nel centro una incavatura della circonferenza di un fondo di Bichiere ordinario di valore di circa — 4 f. Due piati di peltre della circonferenza di circa un terzo di Braccio, uno dei quali è un più fondo dell'altro, ed ha un manichetto, essendosi l'altro os-tante prima che seguiria il furto dell'approssimato valore di f. 4., somma fiorini 9.

N° 916

pol.

curenda

Rimasse in copisa alla Commune per l'affetto intro contemptato.

Sabioncello 14 Aprile 1840

Bergner

Pres. li 20 Aprile 1840

N° 300.

Općinski arhiv, Orebići

Résumé

ENCORE SUR LES FOUILLES DE MAJSAN. SUR LES ORFÈVRES DE TROGIR ET LES PLATS EN CUIVRE GOTHIQUES

L'auteur a ajouté dans cet article quelques notes et objets nouvellement découverts et complétant ses cinq articles publiés dans les revues »Starohrvatska prosvjeta« en 1981, 1982, 1983 et 1984 et dans la revue »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji« en 1984 (tous ces articles sont mentionnés dans la note 1 de cet article).

Dans la première partie de son article, l'auteur présente un dessin et une photographie d'armes et d'outils en silex et en pierre témoignant de la présence de l'homme dans l'îlot de Majsan, dans le chenal de Pelješac, au cours de la pré-histoire. Il écrit sur les découvertes d'ancres romaines dans la mer bordant cet îlot, publie une lampe paléo-chrétienne trouvée récemment près du cimetière paléo-chrétien et un fragment de pierre orné d'un relief à entrelacs, découvert près des ruines de la petite église Saint-Maxime provenant du haut moyen âge, également dans l'îlot précité.

Dans la deuxième partie de son article, l'auteur complète ses travaux antérieurs sur les orfèvres médiévaux de la ville de Trogir par deux calices non publiés jusqu'à présent dont l'un provient du trésor de la cathédrale de Trogir; il est orné d'émaux qui étaient également utilisés en Dalmatie sur les objets d'art dorés; l'autre calice provient de l'église paroissiale du village de Kaštel Novi près de Trogir et est orné de petites figures gravées figurant des saints. L'auteur compare ces deux calices à d'autres semblables de Dalmatie et d'Italie, des 15e et 16e siècles.

Dans la troisième partie de son article, l'auteur ajoute encore au groupe des plats en cuivre qu'il a publiés auparavant deux autres plats et présente des données récemment découvertes à leur sujet. Ceci permet de voir que ces plats en cuivre se sont conservés en assez grand nombre en Croatie.